

همایش علمی-پژوهشی مطالعات علمی علوم انسانی در جهان اسلام

نهاد برگزار کننده همایش: موسسه قانون یار

((با همکاری و حمایت معنوی دانشگاه فرهنگیان، آموزش و پرورش، بنیاد شهید و امور ایثارگران، سازمان ارشاد اسلامی، سازمان شهرداری (استان کرمانشاه) مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی (استان تهران) و ...))

سردبیر علمی و مسنول برگزاری همایش: دکتر بهنام اسدی (نماینده مقالات در ۸ پایگاه ملی و بین المللی)
تاریخ برگزاری همایش: ۱۱ اسفند ۱۴۰۱ شماره مقاله: ۱۲/۹۷۰۲ رده بندی کنگره: ب ۲۱/۷۶۴۱۰

بررسی جایگاه، شان و مقام زن (النساء) با مذاقه در آیات مبارکه قرآن کریم

مژده شمسی

چکیده

زن در منظومه معرفتی قرآن کریم، نه موجودی فرعی و نه انسانی برخوردار از منزلتی وابسته به جنسیت، بلکه انسانی دارای کرامت ذاتی، هویت مستقل، مسئولیت اخلاقی و ظرفیت تعالی معنوی است. با وجود این، برداشت‌های تقلیل گرایانه از برخی آیات مرتبط با زنان، به‌ویژه در حوزه خانواده، ارث، قوامیت و روابط زوجین، گاه تصویری نادرست از جایگاه زن در اندیشه قرآنی پدید آورده است. پژوهش حاضر با روش توصیفی - تحلیلی و با تکیه بر مطالعه کتابخانه‌ای، جایگاه، شأن و مقام زن را در پرتو مجموعه‌ای از آیات قرآن کریم بررسی می‌کند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که مبنای شخصیت انسانی زن در قرآن، آفرینش مشترک زن و مرد و برخورداری هر دو از کرامت انسانی است. قرآن در حوزه ایمان، عمل صالح، پاداش اخروی، مسئولیت اجتماعی و امکان دستیابی به کمال، میان زن و مرد تمایز ارزشی ذاتی برقرار نمی‌کند. در حوزه خانواده نیز زن صرفاً موضوع حمایت نیست، بلکه صاحب حق، تکلیف، اراده و شخصیت حقوقی است. آیات مربوط به مهر، ارث، مالکیت، انتخاب همسر، روابط زوجین، اصلاح اختلافات خانوادگی و رفتار شایسته با زنان، مؤید این معناست. همچنین بررسی مفاهیمی چون قوامیت نشان می‌دهد که این مفهوم را نمی‌توان به سلطه مطلق مرد بر زن فروکاست، زیرا در سیاق قرآن با مسئولیت، تأمین مالی و سامان‌دهی خانواده پیوند دارد.

واژگان کلیدی: زن، قرآن کریم، کرامت انسانی، حقوق زن، سوره نساء

مقدمه

مسئله جایگاه زن از جمله موضوعاتی است که همواره در حوزه‌های دینی، اخلاقی، اجتماعی، حقوقی و فرهنگی مورد توجه قرار داشته است. زن به‌عنوان نیمی از جامعه انسانی، در شکل‌گیری خانواده، تربیت نسل، انتقال فرهنگ، تولید دانش، فعالیت اجتماعی و تعالی اخلاقی جامعه نقشی بنیادین دارد. با این حال، تلقی جوامع مختلف از شخصیت و منزلت زن در طول تاریخ یکسان نبوده است. در برخی ساختارهای اجتماعی، زن از استقلال حقوقی و اقتصادی کافی برخوردار نبوده و در برخی رویکردهای جدید نیز گاه هویت زن بیش از آنکه بر مبنای کرامت انسانی تبیین شود، در قالب‌های اقتصادی، مصرفی یا جنسی تعریف شده است. از این رو، بازخوانی جایگاه زن از منظر منابع دینی، به‌ویژه قرآن کریم، اهمیت ویژه‌ای دارد. قرآن کریم در بسیاری از آیات، زن و مرد را با خطاب‌های مشترک انسانی و ایمانی مورد توجه قرار داده است. در منطق قرآن، معیار اصلی ارزش انسان جنسیت نیست، بلکه ایمان، تقوا، عمل صالح و مسئولیت اخلاقی است. آیه **إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ** ملاک کرامت را تقوا معرفی می‌کند و این معیار را به جنسیت اختصاص نمی‌دهد. همچنین در آیه ۳۵ سوره احزاب، زن و مرد در مجموعه‌ای از صفات ایمانی و اخلاقی، از اسلام و ایمان گرفته تا صبر، صداقت، خشوع، صدقه، روزه، پاکدامنی و ذکر خدا، در کنار یکدیگر قرار گرفته‌اند. در سوره نساء نیز بخش قابل توجهی از احکام اجتماعی و خانوادگی با محوریت حمایت از حقوق زنان، یتیمان و گروه‌های

آسیب‌پذیر بیان شده است. حتی در آیه ۱۲۷ این سوره، هنگامی که درباره زنان از پیامبر اکرم (ص) سؤال می‌شود، پاسخ قرآن با تأکید بر حقوق آنان و ضرورت رعایت عدالت همراه است. اهمیت این موضوع زمانی بیشتر آشکار می‌شود که برخی آیات مربوط به زنان بدون توجه به سیاق، ساختار مفهومی قرآن و مجموعه آیات هم‌موضوع مورد استناد قرار گیرند. آیه ۳۴ سوره نساء از جمله آیاتی است که درباره مفهوم قوامیت و نحوه مواجهه با نشوز در خانواده بحث می‌کند و به همین دلیل، نیازمند بررسی دقیق مفهومی و تفسیری است. پژوهش حاضر تلاش می‌کند بدون ورود به منازعات ایدئولوژیک، جایگاه زن را در منظومه قرآنی بررسی کند و نشان دهد که زن در قرآن چه جایگاه هستی‌شناختی، اخلاقی، معنوی، خانوادگی، اقتصادی و اجتماعی دارد.

بیان مسئله

بحث از زن در قرآن کریم را نمی‌توان صرفاً به مجموعه‌ای از احکام خانوادگی یا حقوقی محدود کرد. زن در قرآن در سطوح مختلفی مورد توجه قرار گرفته است، از مسئله آفرینش و هویت انسانی گرفته تا ایمان، عبادت، مسئولیت اخلاقی، مالکیت، ارث، ازدواج، خانواده، تربیت، فعالیت اجتماعی و حتی نقش زنان در روایت تاریخ ادیان. یکی از مسائل اساسی در فهم جایگاه زن، تفکیک میان ارزش انسانی و تفاوت‌های نقشی است. ممکن است زن و مرد در برخی مسئولیت‌ها یا احکام حقوقی تفاوت داشته باشند، اما وجود تفاوت در برخی وظایف لزوماً به معنای تفاوت در ارزش ذاتی انسانی نیست. قرآن کریم از یک سو زن و مرد را از یک منشأ انسانی معرفی می‌کند و از سوی دیگر در برخی عرصه‌ها

مسئله دیگر، مفهوم کرامت است. قرآن می‌فرماید: وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ، بنابراین کرامت، پیش از آنکه به زن یا مرد بودن مربوط باشد، به انسان بودن بازمی‌گردد. بر همین اساس، زن به دلیل انسان بودن از شأن و کرامت برخوردار است در حوزه حقوق اقتصادی نیز قرآن برخی حقوق را به صورت صریح برای زنان شناسایی کرده است. در آیات مربوط به ارث، سهم زنان مورد توجه قرار گرفته و در آیه ۳۲ سوره نساء نیز بر مالکیت و برخورداری هر یک از زن و مرد از دستاورد خویش تأکید شده است از سوی دیگر، آیات مربوط به روابط خانوادگی از جمله آیه ۲۲۸ سوره بقره، بر نوعی تقارن حقوق و تکالیف تأکید می‌کند: وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ. این آیه از مهم‌ترین مستندات قرآنی در بحث حقوق متقابل زوجین است در مقابل، آیه ۳۴ سوره نساء درباره قوامیت مردان نسبت به زنان سخن گفته است. فهم این آیه بدون توجه به ادامه آن، آیات قبل و بعد، مسئولیت اقتصادی مرد و نیز سازوکار اصلاح اختلافات خانوادگی، ممکن است به برداشت‌هایی یک‌سویه منجر شود. قرآن بلافاصله در آیه ۳۵، در صورت بیم از اختلاف، سازوکار داوری از هر دو خانواده را مطرح می‌کند بنابراین پرسش اصلی این پژوهش آن است که زن در منظومه آیات قرآن کریم از چه جایگاه، شأن و مقام انسانی و اجتماعی برخوردار

است و تفاوت‌های حقوقی و خانوادگی چگونه باید در کنار اصل کرامت انسانی زن فهم شود؟

روش پژوهش

این پژوهش از نظر هدف، بنیادی و از نظر روش، توصیفی - تحلیلی است. گردآوری اطلاعات با استفاده از روش کتابخانه‌ای و مطالعه منابع تفسیری، قرآنی، حقوقی و پژوهش‌های علمی مرتبط انجام شده است. محور اصلی تحلیل، آیات قرآن کریم در زمینه آفرینش انسان، کرامت، ایمان، عمل صالح، حقوق مالی، خانواده، ازدواج، روابط زوجین و مسئولیت اجتماعی زنان است در تحلیل آیات تلاش شده است از تفسیر گزینشی پرهیز شود و هر آیه در حد امکان در ارتباط با سیاق و مجموعه آیات هم‌موضوع بررسی شود. به‌ویژه در مباحث چالش‌برانگیزی مانند قوامیت، تفاوت‌های حقوقی و روابط زوجین، اتکا به یک عبارت منفرد، بدون توجه به سایر آیات مرتبط، روش مناسبی برای دستیابی به تصویری جامع از دیدگاه قرآن نیست.

مبانی نظری جایگاه زن در قرآن کریم

انسان‌شناسی قرآنی و وحدت منشأ زن و مرد

نخستین مبنای فهم جایگاه زن در قرآن، انسان‌شناسی قرآنی است. قرآن در آغاز سوره نساء می‌فرماید:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا...

این آیه نشان می‌دهد که زن و مرد در یک نظام آفرینی مشترک قرار دارند. زن موجودی متعلق به مرتبه‌ای فروتر از انسان نیست، بلکه بخشی از حقیقت انسانی است که در قالب زوجیت و خانواده تحقق پیدا می‌کند این مبنا، بسیاری از برداشت‌های نادرست درباره فرودستی ذاتی زن را با چالش مواجه می‌کند. تفاوت جنسیتی در ساختار آفرینش، به معنای تفاوت در اصل انسانیت و کرامت نیست. در نگاه قرآن، انسان دارای ظرفیت تعالی و مسئولیت است و این ظرفیت اختصاصی به مرد ندارد. زن نیز همانند مرد می‌تواند مخاطب امر الهی قرار گیرد، ایمان آورد، عمل صالح انجام دهد، مسئولیت بپذیرد و به قرب الهی دست یابد.

کرامت ذاتی زن به‌عنوان انسان

یکی از بنیادی‌ترین مفاهیم قرآن، کرامت انسان است. آیه ۷۰ سوره اسراء می‌فرماید:

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ... مفهوم بنی آدم در این آیه عام است و اختصاصی به مردان ندارد. بنابراین زن نیز به‌عنوان انسان، از اصل کرامت انسانی برخوردار است کرامت در اینجا به معنای برخورداری انسان از شأنی است که مانع تبدیل او به ابزار یا موضوع بهره‌کشی می‌شود. زن در نگاه قرآنی، صرفاً وسیله تولید نسل، خدمت‌رسانی خانوادگی یا موضوع روابط زناشویی نیست، بلکه انسانی دارای اراده، اختیار، مسئولیت و قابلیت تعالی است البته

قرآن در کنار کرامت ذاتی، معیار کرامت اکتسابی را نیز تقوا معرفی می‌کند. آیه ۱۳ سوره حجرات می‌فرماید:

إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ. در این نگاه، ارزش نهایی انسان با جنسیت تعیین نمی‌شود. زن می‌تواند از نظر معنوی و اخلاقی در مرتبه‌ای بسیار بالا قرار گیرد و مرد نیز ممکن است از ارزش انسانی خود فاصله بگیرد. ملاک اصلی، تقوا و رفتار انسانی است.

زن و مرد در مسیر کمال معنوی

یکی از مهم‌ترین ابعاد جایگاه زن در قرآن، امکان برابر دستیابی به کمال معنوی است.

آیه ۳۵ سوره احزاب، مجموعه‌ای از صفات ایمانی را درباره زنان و مردان به صورت هم‌زمان بیان می‌کند: إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ... این ساختار زبانی قابل توجه است، زیرا قرآن زن و مرد را در مسیر اسلام، ایمان، قنوت، صدق، صبر، خشوع، صدقه، روزه، حفظ عفت و ذکر خداوند در کنار یکدیگر قرار می‌دهد. در آیه ۹۷ سوره نحل نیز آمده است:

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ ۖ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَاةً طَيِّبَةً... این آیه به روشنی نشان می‌دهد که زن و مرد در برخورداری از ثمره عمل صالح، هر دو موضوع خطاب الهی هستند. از این منظر، قرآن برای زن هویت معنوی مستقلی قائل است. زن برای رسیدن به

خداوند نیازمند واسطه مرد نیست و ارزش عبادی او تابع ارزش عبادی شوهر، پدر یا فرزندش نیست.

زن و شخصیت حقوقی مستقل

از دیگر مؤلفه‌های مهم جایگاه زن در قرآن، شناسایی شخصیت حقوقی اوست. قرآن در حوزه ارث، برای زنان سهم تعیین می‌کند و این مسئله در فضای تاریخی نزول قرآن اهمیت ویژه‌ای داشته است. آیات ۷، ۱۱ و ۱۲ سوره نساء از جمله مهم‌ترین آیات در این زمینه‌اند. همچنین قرآن در آیه ۳۲ سوره نساء می‌فرماید: **لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبْنَ...** این آیه اصل برخورداری زن از حاصل تلاش و اکتساب خود را به رسمیت می‌شناسد. بنابراین، زن در نظام قرآنی صرفاً وابسته اقتصادی به مرد نیست. او دارای حق مالی، مالکیت و بهره‌مندی از اموال است. چنین نگاهی با تصویری که زن را فاقد استقلال مالی و حقوقی می‌داند، سازگار نیست.

زن در نظام خانواده

خانواده در قرآن نهادی مبتنی بر آرامش، محبت و رحمت است. در آیه ۲۱ سوره روم، رابطه زن و مرد با مفاهیمی چون مودت و رحمت توصیف شده است:

وَجَعَلَ بَيْنَكُم مَّوَدَّةً وَرَحْمَةً. این تعبیر نشان می‌دهد که اساس رابطه زوجین در قرآن صرفاً رابطه قدرت و تکلیف نیست، بلکه رابطه‌ای انسانی، عاطفی و اخلاقی است. در آیه ۲۲۸ سوره بقره نیز آمده است: **وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْنَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ.** این عبارت را می‌توان از

مهم ترین اصول قرآنی در تنظیم روابط زوجین دانست، زیرا در کنار تکالیف زنان، حقوق آنان را نیز مورد توجه قرار می دهد از این رو، درک نظام خانواده در قرآن نیازمند توجه هم زمان به حق، تکلیف، مسئولیت، محبت، عدالت و معروف است.

مفهوم قوامیت و جایگاه مرد در خانواده

یکی از مباحث مهم در بررسی جایگاه زن، آیه ۳۴ سوره نساء است:

الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ... این آیه از جمله آیاتی است که بیشترین بحث را درباره روابط زن و مرد ایجاد کرده است. مفهوم قوامیت را نباید بدون توجه به ادامه آیه و مسئولیت اقتصادی مرد فهم کرد. در همین آیه، مسئله انفاق از اموال به عنوان یکی از مبانی قوامیت مطرح شده است. از این رو، قوامیت را می توان در چارچوب مسئولیت و مدیریت خانواده بررسی کرد، نه به عنوان مجوزی برای نفی شخصیت، کرامت یا حقوق زن نکته مهم دیگر آن است که قرآن بلافاصله در آیه ۳۵، برای اختلافات خانوادگی راهکار داوری و اصلاح از سوی دو خانواده ارائه می کند. بنابراین ساختار آیات، به جای تثبیت تعارض دائمی زن و مرد، بر کنترل اختلاف و حرکت به سوی اصلاح تأکید دارد در نتیجه، قوامیت را نمی توان به سلطه مطلق و بی قید و شرط مرد بر زن معنا کرد، زیرا چنین برداشتی با اصول کلی قرآن درباره کرامت، عدالت، معروف، رحمت و حقوق متقابل سازگاری ندارد.

آیه ۳۴ سوره نساء و مسئله خشونت خانوادگی

بخش پایانی آیه ۳۴ سوره نساء درباره وضعیت نشوز و مراحل برخورد با اختلاف خانوادگی سخن می‌گوید. ترجمه‌ها و تفاسیر درباره واژه واضربوهن و نحوه فهم آن دیدگاه‌های متفاوتی دارند و همین مسئله یکی از مباحث مهم مطالعات قرآنی درباره زن است. متن آیه پس از بیان مراحل موعظه و ترک بستر، واژه واضربوهن را به کار می‌برد و در ادامه تأکید می‌کند که در صورت بازگشت به سازگاری، نباید راهی برای تعدی علیه آنان جست با این حال، برای تحلیل علمی این آیه نمی‌توان آن را جدا از سایر آموزه‌های قرآن درباره رفتار خانوادگی مطالعه کرد. قرآن در آیه ۱۹ سوره نساء به معاشرت شایسته با زنان فرمان می‌دهد و در آیه ۲۳۱ سوره بقره نیز در روابط خانوادگی بر نگه داشتن یا رها کردن بر اساس معروف تأکید می‌کند. همچنین در آیه ۱۲۸ سوره نساء، هنگامی که زن از نشوز یا اعراض شوهر بیم دارد، قرآن امکان صلح و توافق را مطرح می‌کند و می‌فرماید: وَالصُّلْحُ خَيْرٌ. از این مجموعه می‌توان دریافت که قرآن در مدیریت اختلاف خانوادگی، اصل را بر اصلاح، جلوگیری از تعدی و حفظ حقوق طرفین قرار داده است.

حمایت قرآن از زنان آسیب‌پذیر

یکی از جلوه‌های مهم جایگاه زن در قرآن، توجه ویژه به زنان یتیم و آسیب‌پذیر است. آیه ۱۲۷ سوره نساء صراحتاً از پیامبر درباره زنان سؤال می‌شود و خداوند درباره حقوق آنان حکم می‌کند. موضوع آیه، از جمله، حقوق زنان یتیمی است که ممکن بود حقوق مالی آنان مورد تضییع قرار گیرد. این رویکرد نشان می‌دهد که حمایت از زنان در قرآن صرفاً توصیه‌ای اخلاقی نیست، بلکه در برخی موارد به سطح حکم حقوقی و الزام اجتماعی ارتقا

پیدا می‌کند. قرآن در برخورد با یتیمان نیز بر عدالت تأکید می‌کند. از این منظر، حمایت از زن در وضعیت آسیب‌پذیری بخشی از نظام کلی عدالت قرآنی است.

زن و حق انتخاب در ازدواج

ازدواج در قرآن بر پایه اجبار و تملک انسان بر انسان تعریف نشده است. قرآن با استفاده از مفاهیمی مانند مودت، رحمت، معروف و احسان، رابطه زوجین را رابطه‌ای انسانی معرفی می‌کند. در آیه ۱۹ سوره نساء، مردان از رفتار اجباری و نادرست نسبت به زنان نهی شده‌اند:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرِهًا... این آیه از منظر تاریخی اهمیت فراوان دارد، زیرا با برخی رفتارهای رایج پیش از اسلام درباره زنان مقابله می‌کند در نتیجه، زن در قرآن موضوع تملک و انتقال مانند مال نیست، بلکه شخصی صاحب اراده و حقوق است.

۱۲. زن و حقوق اقتصادی

قرآن در زمینه حقوق اقتصادی زن چند اصل مهم را مطرح می‌کند: نخست، حق مالکیت و برخورداری از دستاورد اقتصادی، دوم، حق دریافت مهر، سوم، حق ارث، و چهارم، ممنوعیت تصرف ناحق در اموال زنان. در آیه ۴ سوره نساء، مردان به پرداخت مهریه زنان فرمان داده شده‌اند: وَأَوْتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً... همچنین در آیات ارث، زنان به‌عنوان

صاحبان حق معرفی می شوند. این مجموعه نشان می دهد که زن در نظام اقتصادی قرآن، شخصیتی دارای حق مالی است و اموال او در اصل متعلق به خود اوست.

زن و مسئولیت اجتماعی

تصویر زن در قرآن به فضای خصوصی خانواده محدود نیست. قرآن از زنان مؤمن به عنوان گروهی دارای مسئولیت اجتماعی یاد می کند. آیه ۷۱ سوره توبه می فرماید:

وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ... در این آیه، زنان مؤمن در کنار مردان مؤمن به عنوان اعضای مسئول جامعه معرفی شده اند. این آیه اهمیت زیادی دارد، زیرا نشان می دهد مسئولیت اخلاقی و اجتماعی در قرآن، صرفاً وظیفه مردان نیست. زن نیز در قبال جامعه مسئول است و می تواند در فرآیند اصلاح اجتماعی نقش داشته باشد.

زن و الگوهای قرآنی

قرآن برای بیان شخصیت های برجسته، از زنان نیز نمونه های شاخصی ارائه کرده است. حضرت مریم (س) یکی از برجسته ترین نمونه هاست. قرآن حضرت مریم را با صفات معنوی والا معرفی می کند و داستان زندگی او را به عنوان بخشی از تاریخ هدایت الهی مطرح می سازد. همچنین همسر فرعون در آیه ۱۱ سوره تحریم به عنوان نمونه ای برای مؤمنان معرفی می شود: وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِّلَّذِينَ آمَنُوا امْرَأَتَ فِرْعَوْنَ... نکته بسیار مهم این است که قرآن در این آیه، زن را حتی در شرایطی که همسر یک حاکم ستمگر است،

دارای شخصیت ایمانی مستقل معرفی می‌کند از این منظر، هویت زن در قرآن به رابطه او با مرد وابسته نیست. زن می‌تواند همسر باشد، مادر باشد، دختر باشد، اما هیچ‌یک از این نقش‌ها تمام هویت او را تشکیل نمی‌دهد.

تفاوت‌های حقوقی و تفاوت ارزش انسانی

یکی از مسائل مهم در فهم جایگاه زن این است که میان تفاوت در برخی احکام و تفاوت در ارزش انسانی تفکیک شود. ممکن است قرآن در برخی مسائل، برای زن و مرد احکام متفاوتی مقرر کند، اما از این امر نمی‌توان به‌طور منطقی نتیجه گرفت که یکی از نظر انسانی ارزشمندتر از دیگری است. در نظام حقوقی قرآن، حقوق و تکالیف در ارتباط با مسئولیت‌های افراد تنظیم می‌شوند. برای مثال، در خانواده مسئولیت اقتصادی مرد در برخی احکام مورد توجه قرار گرفته و در مقابل، حقوق مالی و خانوادگی زن نیز مورد شناسایی قرار گرفته است. بنابراین، مقایسه زن و مرد صرفاً بر مبنای یک حکم منفرد، بدون توجه به مجموعه حقوق و تکالیف، نمی‌تواند تصویری کامل از نظام قرآنی ارائه دهد.

شان زن در پرتو مفهوم معروف

یکی از کلیدواژه‌های مهم قرآن در روابط خانوادگی معروف است. معروف صرفاً به معنای انجام یک رفتار عرفی ساده نیست، بلکه در بسیاری از موارد به رفتار شایسته، عادلانه و پذیرفتنی در چارچوب اخلاق و شریعت اشاره دارد. در آیه ۱۹ سوره نساء، معاشرت با زنان به معروف مطرح شده است. در آیه ۲۲۸ سوره بقره نیز حقوق و تکالیف زنان و مردان

در چارچوب معروف مورد توجه قرار گرفته است بنابراین، هر قرائتی از جایگاه زن که به تحقیر، ظلم، تضییع حقوق یا حذف شخصیت انسانی او منجر شود، نیازمند بازبینی در نسبت خود با این اصل قرآنی است.

۱۷. نقد برداشت‌های تقلیل‌گرایانه از جایگاه زن

یکی از آسیب‌های مطالعات مربوط به زن، تکیه بر یک دسته محدود از آیات و نادیده گرفتن مجموعه بزرگ‌تری از آموزه‌های قرآن است. برای مثال، اگر فقط آیه ۳۴ سوره نساء مطالعه شود، ممکن است تصویری کاملاً خانواده‌محور و سلسله‌مراتبی از زن و مرد ارائه شود، در حالی که با بررسی آیات کرامت، ایمان، مسئولیت اجتماعی، مالکیت، ارث، محبت، رحمت، عدالت و حقوق متقابل، تصویر کامل‌تری به دست می‌آید. همین مسئله درباره آیات ارث نیز صادق است. سهم مالی زن باید در نظام کلی مسئولیت‌های اقتصادی خانواده و سایر حقوق مالی او بررسی شود، نه به صورت منفرد. از سوی دیگر، نباید در واکنش به برداشت‌های سنتی، به سوی نفی هرگونه تفاوت میان زن و مرد حرکت کرد. قرآن در برخی عرصه‌ها تفاوت‌های واقعی در مسئولیت‌ها و احکام را بیان کرده است. بنابراین رویکرد علمی اقتضا می‌کند که میان برابری در کرامت و ارزش انسانی و تشابه کامل در همه احکام و نقش‌ها تمایز قائل شویم.

تحلیل نهایی جایگاه زن در منظومه قرآن

با جمع‌بندی آیات مورد بررسی می‌توان جایگاه زن در قرآن را بر چند اصل استوار دانست:

نخست، زن از همان حقیقت انسانی برخوردار است که مرد از آن برخوردار است. دوم، زن دارای کرامت ذاتی انسانی است. سوم، زن در مسیر ایمان و کمال معنوی استقلال شخصیت دارد. چهارم، زن دارای شخصیت حقوقی و مالی مستقل است. پنجم، زن در خانواده دارای حقوق و تکالیف متقابل است. ششم، رابطه زن و مرد در خانواده بر مفاهیمی همچون مودت، رحمت، معروف و عدالت استوار است. هفتم، زن در جامعه دارای مسئولیت اخلاقی و اجتماعی است. هشتم، قرآن از زنان آسیب‌پذیر حمایت حقوقی و اخلاقی می‌کند. نهم، تفاوت برخی احکام میان زن و مرد را نباید به تفاوت در کرامت انسانی تبدیل کرد. دهم، فهم آیات مربوط به زن نیازمند مطالعه مجموعه‌نگر و پرهیز از تفسیر گزینشی است.

نتیجه‌گیری

بررسی آیات قرآن کریم نشان می‌دهد که زن در منظومه قرآنی از جایگاهی برخوردار است که نمی‌توان آن را به نقش خانوادگی یا جنسیت او تقلیل داد. زن پیش از آنکه همسر، مادر، دختر یا عضو یک خانواده باشد، انسانی برخوردار از کرامت، اختیار، مسئولیت و قابلیت تعالی است. قرآن در مسئله آفرینش، زن و مرد را در یک نظام انسانی مشترک قرار می‌دهد و در حوزه ارزش معنوی نیز جنسیت را معیار قرب الهی معرفی نمی‌کند. آیات مربوط به ایمان، عمل صالح، پاداش اخروی و تقوا نشان می‌دهند که زن از

پیشنهادها

۱. پیشنهاد می‌شود در مطالعات مربوط به زن در قرآن، به جای تمرکز بر آیات منفرد، مجموعه آیات هم‌موضوع به صورت منظومه‌ای مورد تحلیل قرار گیرد.

۲. در پژوهش‌های دانشگاهی میان برابری در کرامت انسانی و تشابه کامل در حقوق و نقش‌ها تفکیک مفهومی صورت گیرد.

۳. پیشنهاد می‌شود آیات مربوط به قوامیت با استفاده هم‌زمان از مطالعات لغوی، تفسیری، فقهی و حقوقی بررسی شوند.

۴. در آموزش‌های دینی و فرهنگی، ابعاد کمتر مورد توجه جایگاه زن در قرآن، مانند استقلال شخصیت معنوی، مالکیت، مسئولیت اجتماعی و حق برخورداری از کرامت، برجسته‌تر شود.

۵. پژوهش‌های آینده می‌توانند مفهوم زن در قرآن را با بررسی تطبیقی میان تفاسیر شیعه و اهل سنت و نیز مطالعات معاصر درباره جنسیت و دین بررسی کنند.

منابع فارسی

۱. آقای، سید محمد (۱۳۹۶) *زن در قرآن و روایات*. قم: بوستان کتاب.
۲. آمدی، عبدالواحد بن محمد (۱۳۷۸) *غررالحکم و دررالکلم*. ترجمه و تحقیق هاشم رسولی محلاتی. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.

۳. جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۵) *کرن در آینه جلال و جمال*. قم: اسراء.
۴. جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۹) *تفسیر تسنیم*. قم: اسراء.
۵. سبحانی، جعفر (۱۳۸۴) *خروج ابدیت*. قم: بوستان کتاب.
۶. طباطبایی، سید محمد حسین (۱۳۷۴) *المیزان فی تفسیر القرآن*. ترجمه سید محمد باقر موسوی همدانی. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
۷. طباطبایی، سید محمد حسین (۱۳۸۰) *قرآن در اسلام*. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
۸. طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۷۲) *مجمع البیان فی تفسیر القرآن*. تهران: ناصر خسرو.
۹. فخر رازی، محمد بن عمر (۱۴۲۰ق) *مفاتیح الغیب*. بیروت: دار إحياء التراث العربی.
۱۰. قرائتی، محسن (۱۳۸۳) *تفسیر نور*. تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن.
۱۱. قرشی، سید علی اکبر (۱۳۷۷) *قاموس قرآن*. تهران: دارالکتب الإسلامیه.
۱۲. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷ق) *الکافی*. تهران: دارالکتب الإسلامیه.
۱۳. مکارم شیرازی، ناصر و همکاران (۱۳۷۴) *تفسیر نمونه*. تهران: دارالکتب الإسلامیه.
۱۴. مطهری، مرتضی (۱۳۸۹) *نظام حقوق زن در اسلام*. تهران: صدرا.

۱۵. معرفت، محمدهادی (۱۳۷۹). علوم قرآنی. قم: مؤسسه فرهنگی تمهید.

۱۶. معرفت، محمدهادی (۱۳۸۰). *التفسير و المفسرون فی ثوبه التثیب*. مشهد: دانشگاه علوم اسلامی رضوی.

۱۷. نوری، حسین (۱۳۸۷). *مستدرک الوسائل*. قم: مؤسسه آل‌البیت لإحياء التراث.

۱۸. راغب اصفهانی، حسین بن محمد. (۱۴۱۲ق). *المفردات فی غریب القرآن*. بیروت: دارالقلم.

۱. Abdel Haleem, M. A. S. (۲۰۰۴). *The Qur'an: A New Translation*. Oxford: Oxford University Press.
۲. Barlas, A. (۲۰۰۲). *"Believing Women" in Islam: Unreading Patriarchal Interpretations of the Qur'an*. Austin: University of Texas Press.
۳. Wadud, A. (۱۹۹۹). *Qur'an and Woman: Rereading the Sacred Text from a Woman's Perspective*. New York: Oxford University Press.
۴. Stowasser, B. F. (۱۹۹۴). *Women in the Qur'an, Traditions, and Interpretation*. New York: Oxford University Press.
۵. Engineer, A. A. (۱۹۹۲). *The Rights of Women in Islam*. New York: St. Martin's Press.

۶. Roded, R. (۱۹۹۹). *Women in Islamic Biographical Collections: From Ibn Sa'd to Who's Who*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.

Mir-Hosseini, Z. (۱۹۹۹). *Marriage on Trial: A Study of Islamic Family Law: Iran*

پنجمین همایش علمی-پژوهشی مطالعات علمی علوم انسانی در جهان اسلام (۱۴۰۱) موسسه قانون‌یار، مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی-دانشگاه فرهنگیان، آموزش و پرورش و ...

موسسه علمی و حقوقی قانون یار
برگزار می کند

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی
اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی کرمانشاه

دانشگاه فرهنگیان
جمهوری اسلامی ایران
وزارت آموزش و پرورش

صدر کوهانی نامه معتبر
پذیرش و ارائه مقاله
(با مهر بر بسته و هولوگرام مخصوص)

پنجمین همایش علمی-پژوهشی
مطالعات علمی علوم انسانی در جهان اسلام

ارگان ها و سازمان های حامی معنوی برگزاری همایش (در استان کرمانشاه)
دانشگاه فرهنگیان - سازمان ارشاد اسلامی - آموزش و پرورش - بنیاد شهید، سازمان شهرداری و ...

www.Olomensani.ir www.Ghanonyar.ir

محورهای پذیرش مقالات

- تمام گرایش های رشته فقه، حقوق و علوم قضایی
- علوم تربیتی، تکنولوژی آموزشی و آموزش و پرورش
- روانشناسی، علوم اجتماعی، علوم دینی و مذهبی
- علوم اقتصادی، بانکی و تمام گرایش های مدیریت

مکان و زمان برگزاری همایش
کرمانشاه - ۱۴۰۱/۱۲/۱۱

دبیر علمی و مسئول همایش
دکتر بهنام اسدی

مدیر اجرایی همایش
دکتر شهلا رضایی

ایمیل رسمی همایش جهت دریافت مقالات پژوهشگران
OLOMENSANI@YAHOO.COM

ارسال مقاله از طریق واتس آپ، ایتا، سروش، تلگرام، روبیکا به شماره ۰۹۱۰۰۶۳۶۰۰۲

دبیرخانه مرکزی موسسه قانون یار: تهران، میدان انقلاب، خیابان اردیبهشت، موسسه قانون یار ۵۲۶-۰۲۱۶۶۹۷۹۵۱۹۱

(در صورت طرح سوال درخصوص ارسال مقاله یا جذب در هیات علمی همایش با خانم دکتر قبادی تماس بگیرید. ۰۹۱۹۶۷۴۸۶۲۵)

 CiteFactor
Academic Scientific Journals
 MENDELEY
 جهاد
دانشگاهی
 DRJI
Directory of Research Journals Indexing
 CONF PAPER
 Academia.edu
California-San Francisco
 PBIN.com
Sponsored And Indexed
 Scientific Information Database
 ICI WORLD of JOURNALS
 CIVILICA
Sponsored and Indexed by
We Respect the Science